

08 HAZİRAN 1992

10

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

10. Sayı

Atatürk Üniversitesi Basımevi-ERZURUM, 1991

**CELÂLEYN TEFSİRİNİN İSNADI
VE
el-MAHALLİ'NİN BAKARA SÜRESİNDEN
YAPTIĞI TEFSİRİ**

Doç. Dr Şükrü ARSLAN

Bilindiği üzere Celâluddîn Muhammed b. Ahmed el-Mahallî (Öl. 791/1389-864/1459) "Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm" isimli bir tefsir kaleme almış, ancak tamamlayamadan âhîret âlemine irtihal etmiştir. Son derece kısa, özlü, kullanışlı ve faydalı olan bu tefsiri daha sonra talebesi Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî (849/1445-911/1505) aynı ölçüler içerisinde tamamlamıştır. Celâluddîn isimli iki müfessir tarafından yazıldığı için, "Tefsiru Celâleyn" ismiyle şöhret bulmuştur. Türkçe'mizde kısaca "Celâleyn Tefsiri" diye tanınmaktadır.

Yazıldığından itibaren büyük bir rağbet gören, çok okunan, elden ele dolaşan, zamanımızda bile çok tutulan ve ders kitabı olarak okutulan bu ünlü tefsirin isnadı, bazı kaynaklarda yanlış verilmiştir. Bu durum adigeçen tefsirin ünü ile hiç de mütenasip değildir.

Biz bu basit araştırmamızda, yanlışlığın nereden kaynaklandığını hangi kaynaklarda yanlış, hangilerinde doğru olarak yer aldığını tesbit etmeye çalışacağız. Gerçi ileride de görüleceği gibi söz konusu yanlışlığa bizden önce işaret edenler olmuştur. Bu husus tarafımızdan bilinmekle beraber biz konuyu biraz daha geniş olarak ele almayı ve özellikle Türkçe kaynaklardaki durumu tesbite çalışacağız. Bu çalışmamız sırasında el-Mahallî'nin Bakara sûresinden yapmış olduğu tefsirini aydınlığa çıkarma imkânı bulduk. Bundan büyük bir haz duyduğumuzu ifade etmek isteriz.

Yukarıda işaret edildiği gibi Tefsiru'l-Celâleyn iki müellif tarafından yazılmıştır. el-Kehf sûresinden Nas sûresine kadar olan ikinci kısım ve Fatıha sûresinin tefsiri Celâluddîn el-Mahallî, el-Bakara sûresinden el-İsra sûresinin sonuna kadar olan birinci kısım ise Celâluddîn es-Suyûtî tarafından yazılmıştır. Hal böyle iken bazı kaynaklarda bu durum her nasılsa yanlış aktarılarak el-Mahallî'nin yazdığı bölüm es-Suyûtî'ye, es-Suyûtî'nin yazdığı bölüm ise el-Mahallî'ye isnad edilmiştir.

Şimdi Celâleyn Tefsiri'nden başlayarak konunun kaynaklarda nasıl yer aldığı görelim: Adigeçen tefsirin yazma ve matbu nüshaları

İncelendiğinde Celâluddin el-Mahallî'nin eseri olan kısımda mukaddime türünden açıklayıcı bilgi görülmez. Bu durumu Celâleyn tefsirine hâşîye yazarlardan es-Sâvî şöyle ızah eder: "Celâluddin el-Mahallî el-Kehf sûresinden başlayan ikinci kısmı bitirdikten sonra birinci kısmın tefsirine başlamış, müelliflerin âdeti üzere hamdele ve salveleyi de içeren bir mukaddime olmaksızın doğrudan "sûretu'l-Fatîha" diye başlamıştır. Adigeçen hâşîye yazarına göre el-Mahallî eserini kısa ve öz tutmak için böyle yapmıştır¹.

Yerinde görüleceği gibi el-Mahallî sûrelerin tefsirinde alışılmamış bir sıra takip etmiştir. Mukaddime yazmayı es-Sâvî'nin dediği gibi ihtisar etmek için değil, takip ettiği sıra mukaddime yazmağa elverişli olmadığındandır. Böyle bir durumda tefsirini tamamladıktan sonra mukaddime yazmayı tasarlamış olması daha muhtemeldir. Nitekim günümüzde bu tür yazılar eser tamamlanıktan sonra yazılıyor fakat kitabın baş tarafında yer alıyor.

es-Suyûtî, Celâleyn tefsirine yazdığı ve el-Bakara sûresinden önce verdiği kısa mukaddimesinde şöyle der: "Bu, isteyenlerin şiddetle ihtiyaç duydukları Allame Celâluddin el-Mahallî'nin Kur'an-ı Kerim Tefsirinin tekmlisidir ki el-Bakara sûresinin başından el-İsrâ sûresinin sonuna kadar olan kısmı ihtiva eder².

el-İsrâ sûresinin sonunda ise şöyle demektedir. Bu, Celâluddin el-Mahallî'nin te'lif ettiği Kur'an-ı Kerim tefsirinin tekmlisinin sonudur³.

İleride görüleceği gibi Celâleyn tefsirinin yazma nüshalarından müracaat etme imkânı bulabildiklerimizin pek çoğunda el-Mahallî ve es-Suyûtî'nin yazdığı kısımlara işarette bulunduğu görülür. Meselâ Süleymaniye Kütüphanesi bünyesinde bulunan Damat İbrahim paşa 104, 243, Ayaşofya 183, 185, Fatih 241, 242 numaralarında kayıtlı nüshalarda Kehf sûresinden önce "el-Mahallî'nin tefsiri" başlığı yer almaktadır. Ayrıca bir çok nüshada da el-Bakara sûresinden önce es-Suyûtî'nin ismi mezkurdür.

es-Suyûtî'nin yukarıya aldığımız ifadeleri ve biraz önce zikredilen yazma nüshalardaki kayıtlar adigeçen tefsirin el-Bakara sûresinin başından el-İsrâ sûresinin sonuna kadar olan kısmının Celâluddin es-Suyûtî'ye, el-Kehf sûresinden en-Nâs sûresinin sonuna

¹ Bkz. Hâşiyetu's-Sâvî Ala'l-Celâleyn, Matbaatu Dârü'l-Kutubi'l-Arabîyye, Tarihsiz, IV, 319

² Bkz., Adigeçen Tefsir, s. 3; Krş.ez-Zehabi, M. Husayn, et-Tefsiru ve'l-Mufessirün, Dârü'l-Kutubi'l-Hadîse 2. basım, 1976, I, 335.

³ Bkz., Tefsiru'l-Celâleyn, Matbaatu'l-Hâşimîyye, 1965, Dimaşk, s. 386 vd.

kadar olan ikinci kısmın ve Fatıha sûresinin tefsirinin ise Celâluddin el-Mahallî'ye ait olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca konu ile alakalı bilgi veren kaynakların bir çoğu bu durumu teyid etmektedirler. Celâleyn Tefsirine haşîye yazarlardan Süleyman b. 'Umar el-Cemel (öl. 1204/1790) Fatıha sûresinin haşîyesinin sonunda şöyle der: O "el-Mahallî "Kehf sûresinden Nâs sûresine kadar olan bölümü bitirdikten sonra birinci kısmın tefsirine başladı. Fatıha sûresini bitirdi fakat el-Bakara sûresine başlamadan vefat etti"⁴.

Diğer bir haşîye yazarı es-Sâvî ise şöyle der: Fatıha sûresinin tefsirini tamamladıktan sonra Allah'ın rahmetine göçtü. Allahu Taâlâ bu tefsiri tamamlama işini Celâleddin es-Suyûtî'ye nasib etti. es-Suyûtî de el-Bakara sûresinden başladı el-İsrâ sûresinin sonunda bitirdi. es-Suyûtî, el-Mahallî'nin tefsirinin bir arada olması için Fatıha sûresinin tefsirini Nâs sûresinden sonraya aldı⁵.

Şimdi de bibliyografik kaynaklarda konunun nasıl yer aldığını görelim: Celâluddin el-Mahallî ve Celâluddin es-Suyûtî'nin özgeçmişinden bahseden kaynakların çoğu, Tefsiru'l-Celâleyn'in iki müellif tarafından yazıldığını belirtirler, fakat kimin hangi kısmı yazdığına temas etmezler. es-Suyûtî kendi özgeçmişini de kısa bir şekilde yazdığı el-Husnu'l-Muhâdara isimli eserinde el-Mahallî'nin tefsirini ikmal ettiğini zikretmiş fakat hangi kısmı yazdığını belirtmemiştir⁶.

Bir kısım kaynaklarda tafsilâta girilmeden kimin hangi kısmı yazdığına temas edilmiştir.

İbnu'l-'Imâd "Şezeratu'z-Zehab"inde ⁷ ed-Davûdî (öl. 945/1441) "Tabakatu'l-Müfessirin"inde⁸ her iki müfessirin yazdığı kısmı doğru olarak isnad etmişlerdir. Yukarıda da işaret edildiği gibi Celâleyn tefsirine haşîye yazarlardan Süleyman el-Cemel⁹ ve es-Sâvî¹⁰ haşîyelerinde yanlış anlamaya mahal bırakmayacak şekilde izahta bulunmuşlardır. Husayn ez-Zehabî Keşfu'z-Zunun'daki hatayı müdellel bir tarzda ortaya koymuş fakat Celâleyn tefsirinin yazma

⁴ Bkz., Adigeçen müellif, el-Futûhâtu'l-İlâhiyye, Mısır, tarihsiz, IV, 626.

⁵ es-Sâvî, 'Ale'l-Celâleyn, IV, 320

⁶ Adigeçen eser, I, 157.

⁷ Adı geçen eser, Beyrût, 1979, VII, 303-304.

⁸ Adı geçen eser, Matba'atu'l-İstiklâlî'l-Kubrâ, 1972, I, 81.

⁹ el-Futûhâtu'l-İlâhiyye, I, 7 ve IV, 626.

¹⁰ es-Sâvî 'Alâ'l Celâleyn, I, 5 ve III, 2, IV, 319.

nüşhalarına bakma ihtiyacı duymamıştır ki bu durum İslâm Ansiklopedisi için de geçerlidir. Zira İslâm Ansiklopedisi'nde sadece es-Suyûti'nin el-Bakara sûresinden önce yazdığı kısa mukaddimeden istifade ile yanlışlığa işaret edilmiş ve doğrusu verilmekle yetinilmiştir¹¹.

Diğer taraftan bazı kaynaklarda bahis konusu tefsirin isnadı yukarıda belirtilenin aksi olarak verilmiştir. Yani el-Mahalli'nin eseri es-Suyûti'ye, es-Suyûti'nin eseri el-Mahalli'ye atfedilmiştir.

Bu kaynakların başında Kâtip Çelebi'nin Keşfu'z-Zunûn'u gelir¹². Bağdat'lı İsmail Paşa Hediyyetü'l-Arifin¹³, Ömer Nasuhi Bilmen Büyük Tefsir Tarihi¹⁴ nde Keşfu'z-Zunûn ile paralellik arz ederler. Mehmet Sofuoğlu da İmam Hatip liseeri için yazdığı Tefsir Dersleri¹⁵ kitabında ve İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde okuttuğu tefsir dersleri notları¹⁶ nda aynı bilgiyi verir. Fakat daha sonra kaleme aldığı "Tefsire Giriş"¹⁷ isimli kitabında önceki yanlışlığa işaret etmeksizin doğru olanı vermekle yetinir.

Ayrıca Kâtip Çelebi Fatiha sûresini es-Suyûti'nin tefsir ettiğini söylemiştir¹⁸. Bu önceki yanlışlığa bağlı olarak yapılan ikinci bir yanlışlıktır. Tabiatıyla bu hata, Keşfu'z-Zunûn'a itimat ederek onun düştüğü hataya düşenlerin bazılarında da görülür.

Tesbit edebildiğimiz kadarıyla bu yanlışlık ilk olarak Kâtip Çelebi tarafından yapılmış, diğerleri de oradan almışlardır. Kâtip Çelebi'yi yanılta husus şu olabilir. Söz konusu tefsiri ilk önce kaleme alan el-Mahalli olduğuna göre birinci kısım onundur. Fatiha sûresini daha sonra tefsir etmek üzere el-bakara sûresinden başlamış el-İsrâ sûresinden sonrasına ömrü vefa etmemiş, geri kalanını ve Fatihe sûresinin tefsirini es-Suyûti tamamlamıştır. Tefsirlerin yazımında genel âdet bu olduğu için böyle düşünmenin akla uygun düşeceğini sanırız. Ayrıca ikinci bir neden de şu olabilir. Celâleddin es-Suyûti, el Mahalli'nin eserinin bir arada olması için Fatiha sûresinin tefsirini Nâs sûresinden sonraya almıştır. Bu durum yukarıdaki ihtimalin makul gelmesine yardımcı olmuştur. Kur'an-ı

¹¹ İslâm Ansiklopedisi, XI, 261.

¹² Adı geçen eser, I, 445.

¹³ Adı geçen eser, Maarif Matbaası, İstanbul, 1955, II, 202.

¹⁴ Adı geçen eser, İstanbul, 1974, II, 596.

¹⁵ Adı geçen Eser, Milli Eğitim Basımevi, İst., 1962, s. 37.

¹⁶ Adı geçen eser, s. 307.

¹⁷ Adı geçen eser, Ünal Matbaası, s. 325.

¹⁸ Bkz., Keşfu'z-Zunûn, I, 445.

Kerim'in belli süre veya cüzlerini ele alıp müstakıl eser yazanlar vardır ve çoktur. Fakat yazma nüshalarda bulduğumuz malumat bilinmeden el-Kehf süresinden başlamış gibi görülürse de el-Mahalli gibi Kur'an-ı Kerim'in yarısından başlayarak tefsir yazana pek rastlanmaz. Yukarıda da ifade edildiği gibi Kâtip Çelebi, eseri doğru anlaşılacak şekilde inceleme imkânı bulamamış veya dikkatinden kaçmış olabilir. Müfessirlerin umumiyetle takip ettikleri örfü nazarı dikkate alarak böyle bir hataya düşmüş olması, diğer yazarlarında söz konusu bilgiyi Keşfu'z-Zunûn'dan ıktibas ettikleri, dolayısıyla aynı yanılığa düşmüş olmaları muhtemeldir.

Yukarıda da işaret edildiği gibi bizden önce bu yanlışlığa temas edilmiştir. Gerek İslâm Ansiklopedisi'nde¹⁹ gerekse M. Huseyn ez-Zehabi'nin et-Tefsir vel Müfessirün'unda²⁰ Keşfu'z-Zunûn'da yapılan bahis konusu yanlışlık belirtilmiştir. Bilhassa M. Huseyn ez-Zehabi konu üzerinde genişçe durur. Fakat her ikisinde de Keşfu'z-Zunûn dışında aynı yanılığa düşenlere temas edilmez. Sadece Keşfu'z-Zunûn'un yanlışlığı dile getirilir. Bizim görme imkânı bulamadığımız daha başkaları da bu konuya temas etmiş olabilirler.

Celâleyn tefsirinin yazma nüshaları üzerinde yaptığımız araştırmada tesbitlerimiz bizi yanıltmıyorsa bu güne kadar varlığından kimsenin haberdar olmadığı kısa ve kısmi de olsa bir eseri gün ışığına çıkarma imkânı bulduk. Her ne kadar bazı kaynaklarda el-Mahalli'nin bakara süresinin tefsirine başlamadığı belirtilmişse de Celâleyn tefsirinin Süleymaniye Kütüphanesi bünyesinde bulunan Fatih bölümü 242 ve 248 numaralı nüshalarda yer alan ifadelerden adı geçen müellifin el-Bakara süresinin tefsirine başladığı anlaşılmaktadır. Sözü edilen yazma nüshaların sonunda şöyle bir ifade mevcuttur: Bazı nüshalarda bulunan Şeyhu'l-İslâm el-Muhakkık Celâluddîn el-mahalli-Allah rahmet etsin- nin (el-Bakara süresinden) yaptığı tefsiridir²¹. Sonra "Hâzâ-Sûretu'l-Bakarati, Medeniyetun" başlığı verilmiş, arkasından adı geçen sürenin tefsirine geçilmiştir.

el-Mahalli'nin Bakara süresinden yaptığı tefsirinin Fatih 242 ve 248 numaralarda kayıtlı nüshalar birbirlerinden alınmadıkları gibi, aynı nüshadan da istinsah edilmemişlerdir. Her ikisinde de ayrı ayrı fazlalıkların bulunması ve diğer farklılıklar bunu gayet açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu durum ise bizi el-Mahalli'nin Bakara süresinden yaptığı tefsirin daha fazla nüshasının bulunduğu

¹⁹ İ.A. XI, 261.

²⁰ Bkz., Adı geçen eser, I, 234-236.

²¹ Bkz., Adı geçen nüsha, vrk. 342 b.

sonucuna götürmekte ve aynı zamanda söz konusu nüshaların mevsukiyetini artırmaktadır. Ayrıca 248 nolu nüshanın sonunda yer alan " Bu, Celâluddin el-Mahalli'nin el-Yazısı ile bulunanın sonudur"²² ifadesi adigeçen tefsirin sıhhatinden şüphe etmeye mahal bırakmayacak kadar açıktır. Zira müellifin bizzat kendi el yazısından alındığını ortaya koymaktadır.

el-Mahalli'nin Bakara sûresinden yaptığı tefsiri es-Suyûti almamış, bu sûrenin tefsirine el-Mahalli'nin kaldığı yerden değil baştan başlamıştır. es-Suyûti 'nin niçin böyle yaptığını bilmemekteyiz. Bu hususu aydınlatacak bilgi de mevcut değildir. es-Suyûti'nin bunu görmemiş veya eline geçmemiş olması düşünülebilir. Ancak kanaatimizce bu çok zayıf bir ihtimaldir. Zira es-Suyûti, el-Mahalli'nin talebesidir ve hocasını yakından tanımış olmalıdır. Daha önce de belirtildiği üzere es-Suyûti el-Bakara sûresinden önce yazdığı ısa mukaddimesinde şöyle der: "Bu, isteyenlerin şiddetle ihtiyaç duydukları Celâluddin el-Mahalli tarafından telif edilen Kur'an-ı Kerim tefsirinin tekmiyesidir"²³. Bu ifadedden es-Suyûti'nin tekmiyeyi yazmadan önce de el-Mahalli'nin tefsir ettiği kısmın bulunduğu, okunduğu ve beğenildiği anlaşılmaktadır. Sözlerimizin başında temas edildiği gibi Celâleyn tefsiri büyük itibar görmüş tefsirlerdendir. Bu denli itibar görmesinin sebeplerinden biri hiç şüphesiz metodudur ve buradaki fazilet tamamen el-Mahalli'ye aittir. Zira es-Suyûti kendi tefsir ettiği kısımda el-Mahalli'nin metodunu aynen devam ettirmiştir. Bu ve benzeri durumlar es-Suyûti'nin hocasını ve eserini yakından tanıdığını, şüpheye mahal bırakmayacak şekilde konuya vakıf olduğunu sergilemektedir. Hal böyle olmakla beraber eğer el-Mahalli'nin tefsir ettiği bölümler birbirinden ayrı müstakil cüzler halinde bulunuyordu da Bakara sûresi ile ilgili kısım es-Suyûti'nin eline geçmemişse bir şey denilemez. Fakat biraz önce ifade edildiği gibi bu çok zayıf bir ihtimaldir ve akla daha yakın olanı es-Suyûti'nin onu gördüğü halde sûreyi bölmek için almamış olmasıdır. Bakara sûresinin tamamına göre el-Mahalli'nin tefsir ettiği kısım yaklaşık dokuzda bir nisbetindedir. Ayrıca Suyûti'nin el-İsrâ sûresinin sonunda bulunan hatimesindeki ifadesine göre el-Mahalli'nin tefsirini ikmal ettiği zaman henüz yirmi bir yaşındadır. Yaşının çok genç olması onun biraz ihtiraslı olabileceğini düşünmemize neden olmaktadır ki Fatiha sûresinin tefsirini Nâs'dan sonraya almakla el-Mahalli'nin tefsir ettiği kısmın bir arada bulunmasını istemesi bu düşüncemizi kuvvetlendirici bir unsur olarak kabul edilebilir.

Yukarıda iyimser bir düşünce ile el-Mahalli'nin Bakara sûresinden yapmış olduğu tefsiri, çok zayıf bir ihtimal de olsa, es-

²² Adı geçen nüsha, v.176.

²³ Tefsiru'l-Celâleyn, Mektebetu'l-Hâşimiyye, Dimaşk, 1385, s.3.

Suyûti'nin görmemiş olabileceğinden bahsetmiştik. Fakat her iki müellifin söz konusu kısımına ilgili tefsirleri karşılaştırıldığı zaman, böyle bir ihtimalin söz konusu olmayacağı anlaşılmaktadır. Zira aralarındaki benzirlik, Suyûti'nin onu mutlaka görmüş olduğunu ortaya koyacak niteliktedir. Bu çalışmamızın sonunda verdiğimiz el-Mahallî'ye ait olan metin ile, es-Suyûti'nin Celâleyn tefsirindeki metni karşılaştırıldığı zaman görüleceği üzere, es-Suyûti, kimi yerde el-Mahallî'nin ifadesini aynen almış, kimi yerde bazı kelimeleri eklemek, çıkarmak veya değiştirmekle bazı tasarruflarda bulunmuş, kimi yerde ise el-Mahallî'den ayrılmıştır. Umumi olarak ele alındığında benzerlik oranının daha ağır bastığı söylenebilir.

Netice olarak denilebilir ki, es-Suyûti, el-Mahallî'nin söz konusu kısımına ilgili tefsiri üzerinde bazı tasarruflarda bulunmak istemiş onun için Bakara sûresinin tefsirine el-Mahallî'nin bıraktığı yerden değil, sûrenin başından başlamıştır. Ayrıca kendi eseri ile el-Mahallî'nin eserinin ayrı ayrı olmasını ve bunun bilinmesini arzu etmiş ve bu arzusunu fiili olarak da göstermiştir.

el-Mahallî'nin Bakara sûresinden yaptığı tefsirinin Celâleyn tefsirinin bütün nüshalarında yer almayıp bazı nüshalarda bulunmasına gelince bu, şu şekilde izah edilebilir: es-Suyûti, el-Mahallî'nin Bakara sûresinden tefsir ettiği kısmı almayarak kendisi adigeçen sûrenin tefsirine baştan başlamıştır. Bu durumda Celâleyn tefsirinin bir kaçı hariç çoğu es-Suyûti'nin müellif nüshasından veya ondan istinsah edilmiş nüshalardan alınmış olmaları kuvvetle muhtemeldir. Onun için de müstensihler, el-Mahallî'nin el-Bakara sûresi ile ilgili tefsirini görmemiş olabilirler. Nitekim Damat İbrahim Paşa Kitaplığı 104 numarada kayıtlı bulunan ve ketebesinde Muhammed b. Abdillâh el-Hanefî tarafından H. 958 tarihinde istinsah edildiği belirtilen nüshanın müellif nüshası ile karşılaştırıldığı kayıtlıdır. Diğer taraftan görmüş olsalar da fazlalık ve tekrar olacağından onu almamış da olabilirler. Elimizde es-Suyûti daha hayatta iken istinsah edilmiş nüshaların bulunması bu tahminimizi teyid etmektedir²⁴.

Görebildiğimiz kadarıyla söz konusu tefsirin isnadını doğru olarak veren kaynakların hepsinde el-Mahallî'nin el-Kehf sûresinden başlayarak Nâs sûresine kadar olan kısmı, sonra Fatih'ayı tefsir ettiği, el-Bakara sûresinin tefsirine başlamadan vefat ettiği mezkûrdur. el-Bakara sûresinin tefsirine başladığı veya ne kadarını tefsir ettiği hakkında malumat bulunamamıştır.

Fatih kütüphanesi 242 ve 248 nolu nüshalar bu hususa açıklık

²⁴ Meselâ Ayasofya 183 nolu nüshanın hicri 876 da istinsah edildiği kayıtlıdır.

kazandırmışlardır. Adıgeçen nüshalarda yer alan bilgiye göre el-Mahalli sûrelerin tefsirini şu sıra ile yapmıştır: er-Rahman sûresinden başlamış Nâs sûresine kadar tefsir etmiş, sonra Yâsin sûresinden başlamış el-Kamer sûresine kadar gelmiş, arkasından Meryem sûresinden Fâtır sûresine kadar, sonra sıra ile Kehf ve Fatıha'yı tefsir etmiş, el-Bakara sûresine başlamış, 36. âyete kadar gelebilmiştir²⁵.

el-Mahalli'nin niçin Fatıha ve el-Bakara sûresinden değil de Rahman sûresinden başlayarak yukarıda belirtilen sırayı takip ettiği bize maçıuldür. Zira kendisinden bir açıklama gelmemiştir. Ayrıca bu hususu aydınlatacak başka bilgiye de sahip değiliz. müracaat edilen kaynaklarda herhangi bir açıklama bulunmamıştır. Ancak biz bir tahminde bulunabiliriz. Şöyle ki: Pek çok müfessir gibi el-Mahalli'de tefsirine başlamadan önce Kur'an-ı Kerim'in tamamını tefsir edip bitirememesi endişesi taşıyabilir. Onun için de yine pek çok âlimin yaptığı gibi sadece belli sûreleri tefsir etmek istemiş olabilir ki kanaatimizce bu kuvvetle muhtemeldir. Fakat her defasında başladığı kısmı bitirdikçe yeni sûrelerin tefsirine geçmiş, nihayet Kur'an-ı Kerim'in yarısını tefsir ettikten sonra baştan başlamış olabilir. Ne yazık ki korktuğuna uğramıştır diyebiliriz.

Celâleyn tefsiri'nin istinsah tarihleri genellikle hicri 856 ile 1150 arasında değişen 45 adet yazma nüshası üzerinde yaptığımız incelemede kırk nüshanın es-Suyûti tarafından tertiplendiği şekli koruduğu, beşinde ise mushafın tertebine bağlı kalmadığı görülmüştür. Bu sonuncular tehzibî ve itna ile yazılmışlardır. Büyük bir ihtimalle sultan veya makam, mevki sahibi biri için istinsah edilmiş olmalıdırlar. Onun için de orijinalindeki tertibi terkederek mushaftaki tertip üzere yazılmış olduklarını tahmin ediyoruz.

Elimizde bulunan matbu Celâleyn tefsirlerinin bir kısmında Fatıha sûresi orijinalinde olduğu gibi Nâs sûresinden sonraya konulmuştur. Bu değişiklik yayıncılar tarafından yapılmış olmalıdır. Nitekim bahis konusu tefsirin Mektebet ve Matbaat el-Meşhedî'l-Huseynî baskısına zeyl yazan Ali Muhammed ed-Debbağ şöyle der: Mushafın tertibine uyarak Fatıha sûresinin tefsirini buraya (baş) koyduk. Tefsirin aslında ise Nâs sûresinden sonra idi²⁶

Sözü edilen baskıda es-Suyûti'nin Bakara sûresinden önce yazdığı mukaddime Fatıha sûresinden önceye konulmuştur. Dolayısı ile Fatıha sûresinin tefsiri es-Suyûti tarafından yazılmış gibi bir durum almıştır.

²⁵ Adı geçen nüshalar, vrk. 345, 176.

²⁶ Bkz. Tefsiri'l-Celâleyn, hamış no. 1, Mektebet ve Matba'at el-Meşhedî'l-Huseynî, Mısır, tarihsiz, s.2.

Cemel ve es-Sâvî hâşiyelerinde Fatiha sûresi el-Bakara sûresinden önce değil, es-Suyûti'nin tertiblediği üzere Nâs sûresinden sonraya konulmuştur.

Gerek el-Mahallî gerekse es-Suyûti besmeleyi tefsir etmemişlerdir²⁷. Cemal hâşiyesi sahibine göre bismelenin adıgeçen müelliflerce tefsir edilmeyişi bir kasit veya sehiv sonucu değil, şöhretinden dolayıdır²⁸.

el-Mahallî'nin el-Bakara sûresinden yapmış olduğu tefsirini nüsha farklarıyla beraber aşağıda veriyoruz.

Sözü edilen nüshaların her ikisinde de ketebe yoktur. Müstensihleri ve istinsah tarifleri meçhuldür. Dolayısıyla hangisinin eski olduğunu bilmemekteyiz. Daha önce işaret edildiği gibi adıgeçen nüshalar birbirinden alınmamışlardır. Bu bakımdan birini diğerine tercih ederek birini asıl kabul etme imkânı yoktur. Ancak 248 numaralı nüshanın snunda "Bu, el-Mahallî'nin kendi el yazısı ile bulunandır" kaydı bu nüshanın müellif nüshasından istinsah edilen nüshadan alınmış olmasına bir delil kabul edilebilir. O nedenle de bu nüsha asıl kabul edildi, eksik olanlar Celâleyn tefsirinden es-Suyûti'nin eseri ile de karşılaştırılarak 242 numaralı nüshadan tamamlandı. Bunlar köşeli parantez içinde verildi. 242 nolu nüshanın farkları ise dipnotta gösterildi.

Adıgeçen her iki nüshayı birbirinden ayırmak için asıl kabul ettiğimiz 248 numaralı nüshaya "A", 242 numaralı nüshaya da "B" diyeceğiz. Nüsha farklarını verirken bu harflerden istifade edildi.

Celâluddin el-Mahallî'nin Bakara sûresinin 36. âyetine kadar yapmış olduğu tefsirinin metni:

²⁷ Bkz., Hâşiyetu'l-Cemel, IV, 616; Keşfu'z-Zunûn, I, 445.

²⁸ Aynı eser, aynı yer.

Celâluddîn el-Mahallî'nin Bakara sûresi'nin 36. âyetine kadar yapmış olduğu tefsirinin metni :

وفى بعض نسخ ما فسره شيخ الإسلام جلال الدين المحلى رحم الله تعالى

هذا سورة البقرة مدنة

بسم الله الرحمن الرحيم

"الم" (١) أى الله أنا اعلم ، قال ابن عباس : اكتفاء بكل من كل كلمة بحرف كما قد تفعله العرب قال : قلت لها : قفى ، فقالت : قاف ، أى وقفت . ذلك الكتاب " (٢) الذى تقرأه على الناس يا محمد . " لا ريب فيه " لاشك فى انه من عند الله تعالى ، " هدى " هو هاد " للمتقين " أى الصائرين الى التقوى بامتنال الامر و اجتناب النواهى لاتقائهم بذلك العذاب ، ثم وصفهم بما هو شأنهم بقوله " الذين يؤمنون بالغيب " (٣) أى يصدقون بما غاب عنهم من البعث و الجنة و النار . " و يقيمون الصلاة " أى يأتون بها بحقوقها ، يقال : قام بالامور و اقامه أى اتى به معطى حقوقه " و مما رزقناهم " اعطيناهم " ينفقون " يخرجون فى طاعة الله " و الذين يؤمنون بما انزل اليك " (٤) أى القرآن " و ما انزل من قبلك " أى التوراة و الانجيل و غيرهما " بالآخرة هم يوقنون " أى يعلمون انها كامنة " اولئك " (٥) الموصوفون بما ذكر . " على هدى " رشد " من ربهم و اولئك هم المفلحون " الفائزون الجنة و الناجون من النار . " ان الذين كفروا " (٦) فى الحقيقة بان علم الله منهم انهم لا يؤمنون . " سواء عليهم أنذرتهم ام لم تنذرهم لا يؤمنون " بما حئت به كأبى جهل و ابى لهب و غيرهما فلا تطمع فى ايمانهم . و الانذار اعلام مع تخويف ، و جملة

سواء مستعرضة بين اسم ان و خبرها ثم ذكر سبب تركهم الايمان فقال: " ختم الله على قلوبهم " (٧) اى طمع و استوثق فلا يدعها ايمان و لا خير " و على سمعهم " اى مواضع فلا يفتنهم بما يسمعون من الحق، و قرئ اسماعهم " على اصدارهم " اعينهم، " غشاوة " غطاء من عند الله لا يمتصرون الحق. " و لهم عذاب عظيم " قوى دائم فى الآخرة، و نزل فى المنافقين حكاية علىهم قوله تعالى " و من الناس من يقول آنا بالله و اليوم الآخر " (٨) اى يوم القيامة لانه آخر الايام. " و ما هم بمؤمنين " لا بظانهم الكفر، و وحد الضمير فى قوله " يقول " نظرا الى لفظة من جمع فيما بعده نظرا الى معناه. " يخادعون الله و الذين آمنوا " (٩) باظهار خلاف ما بطوه من الكفر ليحفظوا عنهم احكامه الدنيوية و يحفظوا اموالهم " و ما يخدعون الا انفسهم " لان و بال خداعهم راجع عليهم فيتفحصون فى الدنيا باطلاع الله نبيه على ما بطوه و يعاقبون فى الآخرة. " و ما يشعرون " لا يعلمون ان خداعهم لانفسهم، و الغادة هنا من واحد كعاقبت اللمس و ذكر الله فيها بتحسين. فى قلوبهم مرض " (١٠) اى شك و نفاق لان ذلك يمرض قلوبهم اى يضعفها. " فرادهم الله مرفضا " بما انزله من القرآن، لانه كلما انزل آية كفروا [بها] فارادوا كفرا و نفاقا. " و لهم عذاب اليم " مؤلم " بما كانوا يكذبون " بالتشديد اى يكذبون نسي الله، و بالتخفيف اى يكذبهم فى قلوبهم امنا لان الايمان التصديق بالطلب. " و اذا قيل لهم " (١١) اى قال لهم المؤمنون: " لا تفسدوا فى الارض " [اى] بالكفر و تعويق الناس عن الايمان. " قالوا انما نحن

٣ يسمعون، يسمعون فى B

١٠ و يحفظوا اموالهم، و يحفظوا دماءهم فى B

١١ فينفضون ... باطلاع الله، الله ناقص فى B // ه كفروا بها، بها ناقص

فى A

١٦ بالتشديد ... تكذيبهم فى B // ١١ كما آمن للشفاء اى الجبال فى B

مصلحون " قال الله تعالى ردا عليهم: " الا انهم هم المفسدون " (١٢) اى جاذا
 " ولكن لا يشعرون " لا يظلمون انهم مفسدون بذلك ، و " الا " كلمة تنبيه " و
 اذا قيل لهم آمنوا كما آمن الناس " (١٣) اى كما جان الناس المواقف باطمئنانهم
 فيه ظاهرهم . " قالوا انهن كما آمن النساء " اى الجهال قال الله تعالى ردا
 عليهم : " الا انهم هم النساء ، ولكن لا يظلمون " انهم سفهاء جاهلوه من
 ابطان غير ما اظهروه ، وهذا القول كانوا يقولونه فيما بينهم . " و اذا التوا
 الذين آمنوا " (١٤) اى استقبلوهم " قالوا امنا " اى كما جاهلهم . " و اذا حلوا
 الى شياطينهم " اى سفر الى رؤسائهم و كهنتهم ، و الشيطان العاتق المنفرد
 . " قالوا ان معكم " اى على دينكم . " انما نحن مستهزؤن " باصحاب محمد
 صلى الله عليه و سلم ، اى نسخر بهم باظهار الاسلام " الله يستهزئ بهم "
 (١٥) اى يحازيهم جراء استهزائهم بان يخفيهم و بان يفتح لهم بابا الى الجنة
 ، فاذا وصلوا اليه سد عنهم و ردا الى النار قاله ابن عباس . " و يحمهم "
 جهلهم و يخزهم " فى طغيانهم " ضلالهم " يعمهون " يترددون ، مستحيرين . "
 اوراق الذين اشعروا الضلالة بالهدى : (١٦) حيث ارتكبه و تركوه متمكنين منه
 " فما رجحت تجارتهم " اى ما ربحوا فيها " و ما كانوا مهتئين " فيما فعلوه . "
 مثلهم " (١٧) فى غفائهم " كمثل الذى استوفى نارا " اى اوقد فى ظلمة " فلما
 امضات " انارت ، " ما حوله فابضروا اندفتوا ما يخافه ، " ذهب الله بنورهم "
 اطفاء ، و جمع الضمير لبنى الذى ، " تركهم فى ظلمات لا يبصرون " مسا
 حولهم مستحيرين عن الطريق خائفين فكذلك هؤلاء آمنوا باظهار كلمه
 الايمان فاذا ساتوا جاءهم الخوف و العذاب ، هم " صم " (١٨) عن الحق فلا
 يسمعون سماع قلوبهم " بكم " خرس عن الغير فلا يقولونه ، " عمى " من
 طريق الهدى فلا يروى ، " فبم لا يرجعون " عن الضلالة ، " ان " مثلهم ،
 كصيت " (١٩) اى كامحاط مطر و امسك متببون من صاب يصبوب ، اى ينزل
 من السماء " السحاب " ، " فيه " اى السحاب " ظلمات " كائنه ، " و رعد " الله

الموكل به وقيل صوته ، " و برق " لمعان صوته يزجره ، " يجعلون " أى اصحاب الصييب ، " اصابعهم " أى اناملها ، " فى اذانهم من " اجل " الصواعق " شدة صوت الرعد ليلا لا يسمعونها ، " حذر " خوف " الموت " من سماعها فكذلك هؤلاء اذا نزل القرآن وفيه ذكر الكفر المشبه بالظلمة و الوعيد عليه المشبه بالرعد و الحجج البينة المشبهة بالبرق يسدون اذانهم لالا يسمعون فيميلوا الى الايمان و ترك دينهم و هو عندهم موت ، " و الله محيط بالكافرين " علما و قدرة فلا يفوتونه . " يكاد " (٢٠) يقرب ، البرق يخطف ابصارهم " يأخذ بسرعة ، " فلما اضاء لهم مشوا فيه " أى فى ضوئه ، " اذا اظلم عليهم قاموا " أى و قفوا ، تمثيل لازعاج ما فى القرآن من الحجج قلوبهم و تصديقهم بما سمعوا فيه مما يحيون و قوفهم عما يكرهون . " و لو شاء الله لذهب بسمعهم " بمعنى اسماعهم ، " و ابصارهم " كما ذهب بالباطنة ، " ان الله على كل شئ قدير " و منه اذهب ما ذكر ، " يا ايها الناس " (٢١) " أى اهل مكة ، " اعبدوا " وحدوا " ربكم الذى خلقكم " انشاكم و لم تكونوا شيئا ، " و " خلق " الذين من قبلكم لعلكم تتقون " بعبادته عقابه و لعل فى الاصل للترجى ، و فى كلامه تعالى للتحقيق ، " الذى جعل لكم الارض فراشا " (٢٢) حال بساط يفرش لا غاية فى الصلابة فلا يمكن الاستقرار عليها ، " و السماء بناء و انزل من السماء ماء فاخرج به " انواع " الثمرات رزقا لكم " تاكلونه و تعلقون به دوابكم " فلا تجعلوا لله اندادا " شركاء فى العبادة " و انتم تعلمون " انه الخالق و لا تخلقون و لا يكون إلا من يخلق . " و ان كنتم فى ريب مما نزلنا على عبيدنا " (٢٣) محمد من القرآن انه من عند الله ، " فاتوا بسورة من مثله " المنزل ، و " من " للبيان أى مثل نزلنا فى حسن النظم و الاخبار عما كان و ما يكون ، و " ما " صلة ، و السورة قطعة لها اول و آخر ، اقلها ثلاث آيات . " و

= ١ و قيل صوته ناقص فى B // ه لالا يسمعون ، فى B يسمعون . // ١٠ و قوفهم عما يكرهون ناقص فى B // ١٢ الظاهرة كما ذهب باطنه ، ناقص فى B // ١٥ بساط يفرش لاغية ، لاغية ، ناقص فى B // ١٩ ، الها الا من يخلق ، الا من يخلق ، ناقص فى B

انما شهداكم " اى الهتكم التى تعبدونها ، " من دون الله " و تزعمون انها
 تشهد لكم يوم القيامة اى استمعينا بهم فى الاتيان بما ذكر ، " ان كنتم
 صادقين " فى ان محمدا صلى الله عليه وسلم يقول القرآن من تلقاء نفسه و
 ان الهتكم تشهد بكم بذلك ، و جواب هذا الشرط محذوف تقديره فانظروا اى ما
 ذكر من الاتيان بسورة دل عليه قوله تعالى " فان لم تفعلوا " (٢٤) ذلك " و لن
 تفعلوا " جملة معترضة ، اى لا يقع ذلك منكم ابدا لإعجاز القرآن ، " فانتقروا
 بالإيمان ، " النار التى و قودها " اى ما توقد به الناس و الحجارة " التى
 تخفونها و اتخذوها الهة من دون الله ، و فى قراءة بضم و او وقودها اى
 التوقد ، " اعدت " هيهت " للكافرين ، " و بشر الذين آمنوا و عملوا الصالحات
 " (٢٥) اى الطاعة ، " ان لهم جنات " حائق ذات شجر و مساكن ، " تجرى من
 تحتها " اى من تحت اشجارها و مساكنها ، " الانهار " البياض فى الانهار من غير
 اخورد كما فى الحديث " كلما رزقوا منها من ثمرة رزقا " اى اطمعوا من تلك
 الجنات ثمرة ، و " من " صلة " قالوا هذا الذى رزقنا " اى اطمعنا ، " من قبل
 اى هذا من نوعه لتشابه ما يؤتون به فى الصورة كما قال تعالى " و اوتوا به
 مشابها " اى فى اللون و المسورة مختلفا فى الطعام و ذلك ابلغ فى باب
 الإعجاز ، " و لهم فيها " فى الجنات " ازواج " من الصور العين و الامنيات
 مطهرة " من كل قدر [كما] فى نساء الدنيا من حيض و بول و غائط و يساق و
 مخاط و مساوى اخلاق " هم فيها خالون " دائمون احياء لا يموتون و لا
 يخرجون . لا ضرب الله تعالى المثل [ب] الذباب و العكروت فى قوله تعالى .

٤ و ان آلهتكم تشهد بكم ، و فى B تشهد بكم .

٦ اى لا يقع ذلك منكم ، و فى B منكم ذلك .

١٧ من كل قدر كان ، فى A كان بدلا من كلمة . كما . صحفناه

١٧ و غائط و يساق ، و فى B بيزاق بدلا من يساق // ١٩ لا ضرب الله
 تعالى بالذباب ، فى و الذباب ، صحفناه من السيولى .

و ان سليمان الباب " (٢٠) و قوله " كمثل المنكوت " (**)، قال اليهود : ضرب
 المثل بذلك ما يستحق منه لعنته فليس من عند الله فنزل ردا عليهم " ان الله
 لا يستحي " (٢١) اى لا يتك " ان يضرب مثلا ما بعوضة " هي صغير البق
 كانتها بعوضة " فما فوقها " اى ازيد منها كصغيرة الالباب و المنكوت لان
 ضرب المثل بذلك ليس ما يستحي منه فلا يتك و " ما " صلا و بعوضة
 مفعول ثان لضرب بمعنى جعل ، " فاما الذين آمنوا فيعلمون انه " اى ضرب
 المثل بذلك " الحق " اى الواقع موقف " من ربهم ، و انا الذين كفروا فيقولون
 ما اذا " اى اى شئ " اراد الله مثلا " نصب تمييزا ، و المعنى اى فائدة فى ذلك
 فقال تعالى : " يضل به كثيرا " [بان يكثروا به] و يهدى به كثيرا " بان
 يهدقوا به ، " و ما يضل به الا الفاسقين " اى الخارجين عن طاعته بالكفر .
 الذين يتفنون عهد الله من بعد ميثاقه " (٢٧) اى توكيده فى الوثيقة و هو ما
 عهد اليهم ما امر الله به ان يوصل " بدل من الهاء " و يفسدون فى الارض "
 يقطعون ما امر الله به ان يوصل " هم الغاسقون من الامم الذين كفروا
 بالماضى و تزيق الناس عن الايمان محمد صلى الله عليه وسلم ، " اولئك
 هم الخاسرون " بغوات التربة و الصبر الى العقوبة ، ثم و بع الكفار بقوله "
 كيف تكفرون بالله و كنتم امواتا " (٢٨) اى نطفسا فى اصلاب آباءكم لا
 احساس لكم " احياكم " فى الارحام ثم فى الدنيا " ثم هبتمكم " عند انقضاء
 آجالكم " ثم يحييكم " للبعث " ثم اليه ترجعون " ترون فيحياكم
 باعمالكم ثم او ما الى مشيئته و قدرته فقال : " هو الذى خلق لكم " اى
 لاجلكم " ما فى الارض جميعا " (٢٩) اى الارض و ما فيها ليتفنعوا بذلك و
 تستدلوا به على موجدكم ، " ثم استروا الى السماء " اى قصد الى خلقها ،
 فسواهن سبع سموات " جمع الضمير المائد الى السماء لارادة الجنس .

(*) سورة الحج ٧٣ - (**) سورج المنكوت ٤١ .

٩ كثيرا بان يكثروا به ، بان يكثروا به ، ناقص فى A مصحفناه

و قيل السماء :سماه كجراد و جرادة اى جعلهن مستيات لا شقوق فيهن و لا تفاوت" وهو بكل شئ عليم " فصنعه فى غاية الاتقان و اذكر يا محمد " اذ قال ربك للملائكة " (٢٠) الذين اسكنهم فى الارض بعد اسكان الجن و اخراجهم منها لافسادهم بالبغى و الاقتتال و غير ذلك الى جزائر البحار و رؤس الجبال ، " انى جاعل فى الارض خليفة " بدلكم و ارفعكم الى و هو آدم عليه السلام لانه خلفهم اى جاء بعدهم ، و خليفة الله فى الارض لتنفيذ احكامه ، " قالوا ا تجعل فيها من يفسد فيها " بالعاصى ، " و يسفك الدماء " اى يصبها بالقتل ظلما كما فعل الجن و كانوا فيها ، فلما افسدا ارسل الله تعالى اليهم الملائكة فطردوهم الى الجزائر و الجبال ، " و نحن نسبح بحمدك " ننزهك عما لا يليق بك ، حامدين لك ، " و نقديس لك " اى نثني بالقدس ، اى الطهارة عما لا يليق بك " قال انى اعلم مل لا تعلمون " من المصلحة فى إستخلاف آدم فان ذريته فيهم المطيع و العاصى [فنظهر العدل بينهم] " علم آدم الاسماء كلها " (٢١) جميع اللغات حتى القصعة و المخرقة ، " ثم عرضهم " اى المسميات [المذكورين] " على الملائكة فقال : انبؤنى " اخبرونى [باسماء هؤلاء " المسميات] " ان كنتم صادقين " فى قولكم انكم " قالوا " (٢٢) اقررنا بالعجز و اعتذارا لك " سبحانك " تنزيها لك " لا علم لنا الا ما علمتنا انك انت العليم الحكيم " فى صنعك . " قال يا آدم انبئهم باسمائهم ، فلما انبأهم باسمائهم " (٢٣) قال الله تعالى تقديرا لهم " ألم اقل لكم انى اعلم غيب السموات و الارض " اى ما غاب فيها ، فلا يعلمه غيره جل و علا ، " و اعلم ما تبءون " تظهرون من قولكم " ا تجعل فيها من يفسد فيها " الاية " و ما كنتم تكتمون " تسرون من قولكم انكم اكرم على الله ، و اعلم من يخلفكم لسبقكم عليهم و برويتكم ما لم يره . " و اذ قلنا للملائكة " (٢٤) جميعهم " اسجدوا لآدم " اى اليه ، تكرمة له كالصلاة الى الكعبة ، " فسجدوا الا ابليس " منهم " ابى و استكبر " عن السجود ، " و كان من الكافرين " فى سابق

علم الله بعد ان عبد الله في السماء و الارض اكثر من غيره ، " قلنا يا آدم اسكن انت و زوجك " (٣٥) وهى حواء خلقت من ضلعه الايسر " فى الجنة " جنة الخلد وهى فى السماء السابعة ، " و كلا منها رغدا حيث شئتما ، و لا تقربا هذه الشجرة " بالاكل منها وهى الخنطة او العنب [او التين] و الزيتون ، " فتكونا بالاكل منها " من الظالمين " لخالفكما لى . و اصل الظلم منع الشئ فى موضعه . " فازلهما الشيطان عنها " (٣٦) ايدعاهما الى [الذلة] عن الجنة بالاكل من الشجرة حيث قال لهما [كاذبا] عليهما تموتان فتمنعان الجنة و حلف بالله انه ناصح لهما فاكلا منها " فاخرجهما مما كانا فيه " من النعيم حسدا لهم عليه ، " و قلنا " لآدم و حواء و الشيطان " اهبطوا " اى انزلوا الى الارض " بعضكم لبعض عدو " اى الشيطان عدو لهما كما قال تعالى : " ان الشيطان لكم عدو مبين " (*) فهو عدو لذريتهما المؤمنين . " و لكم فى الارض مستقرا " اى موضع قرار ، " و متاع " اى بلفة " الى حين " الى زمان الموت .

Süleymaniye Kütüphanesi Fatih bölümü 248 numaralı nüshanın

y ukarda verilen metnin sonunda aşağıdaki ibare mevcuttur.

هذا آخر ما وجد بخط الجلال المحلى

242 numaralı nüshanın sonunda ise şu ibare mevcuttur.

٤ من ضلعه الايسر ، فى B يسرى بدلا من ايسر

ه او العنب او التين او الزيتون ، التين ناقص فى B ، و الزيتون ناقص فى B

٧ دعاهما الى الذلة ، الذلة ناقص فى A : حيث لهما كاذبا ، فكاذبا ناقص فى

A ايضا .

(*) الاية من سورة الاعراف ٢٢ .

هذا آخر ما وجد للشيخ الاسلام الامام العالم العلامة المدقق المحقق

جلال الدين ابى عبد الله محمد المحلى الشافعى رحمه .

Her iki nüshada da el-Mahallî'nin yazış sırası şöyle belirtilmiştir.

وابتداً فى من اول سورة الرحمن الى آخر القرآن ثم من يس الى

آخر الانشقاق ثم من مريم الى فاطر ثم سورة الكهف ثم الفاتحة ثم البقرة الى

هذه الايات و عاقلته المنية رحمه الله تعالى .

و الحمد لله رب العالمين و صلى الله على سيدنا محمد و آله و اصحابه

و سلم.